

Ігор Жил'єв,
доктор економічних наук,
заступник завідувача секретаріату
Комітету Верховної Ради України з питань науки та освіти

Можливість соціального дефолту в умовах сучасної кризи в Україні

Економічна криза, що почалася у 2008 році й триває дотепер у світі та Україні, виявилася непередбаченою як для влади, так і для експертного співтовариства, не кажучи вже про населення та підприємців. Але хто ж у цьому винний і що робити?

У цьому контексті хочу звернути увагу на дві проблеми. По-перше, за низкою макроекономічних показників, які наводять вітчизняні політики та експерти, з поля зору «зникає» конкретна людина, її потрясіння, тривоги й надії. Але ж будь-яка криза – це, насамперед, удар по звичайній людині. Сучасна криза в українських умовах позначила нові ризики, пов'язані з потенційним соціальним дефолтом, тобто дефолтом обов'язків держави перед людиною. По-друге, виявився так званий інтелектуальний розрив, який полягає в тім, що на початку кризи (та й сьогодні) навіть експерти зі світовими іменами не змогли ні спрогнозувати джерела і тенденції кризи, ні сформулювати прийнятні заходи щодо пом'якшення її наслідків. Це визнали багато політиків, і навіть колишній керівник Федеральної резервної системи А. Грінспен відзначив, що він помилявся в передбаченнях світової економічної динаміки. Тому для експертного співтовариства, як і раніше, актуальними є завдання уточнити реальний стан справ, сформулювати наукове пояснення сучасного й майбутнього, запропонувати сукупність антикризових заходів і т. ін. Ми повинні визнати, що і наука, і політика сьогодні виявилися не готовими пояснити, що відбувається в глобальному світі та конкретній країні.

Сформувалося те, що називають «грудкою вермішелі» (*noodle bowl* або *spaghetti bowl*), коли проблеми настільки пов'язані між собою, що їх неможливо подолати окремо, – треба приймати системне рішення. На жаль, проведені заходи іноді тільки збільшують кількість «проблем-вермішелін» чи «ущільнюють» їх взаємозв'язок. Понад те, реалізовані заходи часто бувають жорсткіші, ніж самі кризи. Саме тому потрібно чесно пояснювати суспільству й кожній людині суть подій, які відбуваються в країні, попереджати про скрутність антикризових рішень, демонструвати, що влада пам'ятає про людей і робить у цих умовах усе можливе. Імперативом повинна бути реальна ліберально-державницька політика, що проводиться в багатьох країнах: допомагати слабким і не заважати ініціативним.

Сьогодні вже проглядаються «точки росту» нового суспільного договору, що орієнтований у короткостроковій перспективі на виживання, а в довгостроковій – на розвиток. Для реалізації завдань першого етапу наука і практика повинні скласти «меню» антикризових пропо-

зицій, свого роду «демпферів», для конкретного підприємства, університету, мерії й т.п., позначити відповідні кризові точки і «дорожні карти». Що стосується далеких перспектив України, то їх досягнення можливе тільки в результаті інноваційного розвитку країни.

Слід також відзначити два напрями антикризових заходів: перший реалізується шляхом залучення додаткових ресурсів, другий – не вимагає витрат, припускаючи, що можна не робити непродуманих рішень. Наприклад, система тестування при вступі в університети. Вступна кампанія у ВНЗ завершилася, тестування відбулося, учасники, природно, звітують про успіхи. Однак основний закон системотехніки говорить, що нові функції породжують нові проблеми. Ми побачили, що деякі абітурієнти замість розумного вибору майбутньої спеціальності подавали заяви в десятки університетів. Чи можна було передбачити це? Також фіксувалися випадки невідповідності високої оцінки сертифікату й низької – атестату. Третя проблема освіти: є експертні оцінки, що у цьому навчальному році через зниження доходів населення університети можуть втратити майже чверть студентів, що навчаються за контрактом. Адже заощадження й доходи конкретної людини, домогосподарства різко скоротилися, значний прошарок населення живе у режимі простого виживання. Тому реалізація рішень українських домогосподарств про інвестування в майбутнє (а освітня програма – це довгострокова інвестиція) під загрозою. Існує і новий ризик: у студентів, навіть тих, які навчаються на бюджетній основі, може не вистачити грошей на продовження навчання. При цьому зауважу, що єдине міжнародне порівняльне дослідження рівня освіченості школярів, у якому брала участь Україна кілька років тому з математики та природничих наук, показало, що ми серед країн-аутсайдерів.

Я заздрю тим націям, лідери яких закликають людей дивитися в майбутнє. Недавно Президент США Барак Обама під час виступу в Національній академії наук сказав: «Деякі говорять, що в такий важкий час ми не можемо дозволити собі інвестувати в науку, що підтримка досліджень – це все-таки розкіш у ті часи, коли все визначається як необхідність. Я категорично не згодний. Наше процвітання, безпека, здоров'я, екологія і якість життя нині більш ніж коли-небудь залежать від науки». Він запросив у свою адміністрацію багатьох учених зі світовим ім'ям, нобелівських лауреатів. На жаль, прикладів участі провідних українських учених у підготовці й прийнятті державних рішень небагато. У 2009 році в Україні було скорочено держзамовлення на прийом до аспірантури й докторантури. Штучні перешкоди на шля-

ху омолодження викладацьких кадрів демонструє й уведене із січня цього року нове положення про присвоєння звань доцента та професора. Такі заходи лише додають проблем, не даючи можливості розвиватися науковим кадрам, сприяючи збільшенню «інтелектуального розриву», створюючи нові загрози.

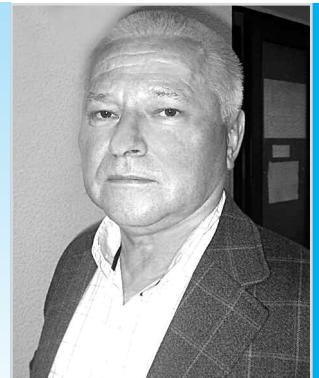
Говорячи про ймовірність соціального дефолту, варто зазначити, що державі сьогодні дедалі складніше виконувати свої функції, тобто забезпечувати кожній людині гарантії одержання загальноновизнаних публічних благ, серед яких: освіта, медицина, соціальне і пенсійне забезпечення, а також нормальне, стабільне існування слабких, надаючи при цьому можливість розвиватися приватним ініціативам. У першу чергу, слід підтримувати інновації, тому що новатор, за визначенням, трансформує навколишнє середовище. Наприклад, багато

розвинених країн в умовах кризи розширили обсяги пільг для інноваційної діяльності, насамперед у таких галузях, як високотехнологічна промисловість і розробка програмного забезпечення. Навіть наші найближчі сусіди – Молдова, Білорусь, Росія – перевели ці сфери, у собівартості яких дуже велика частка трудових витрат, на стимулюючий режим оподаткування. У нас, на жаль, ще діє колишня податкова система, що не припускає надання пільг в інноваційній сфері.

Окремі кризові явища формують сукупність загроз, які людина відчуває на собі щодня – на вулиці, на роботі, вдома. Тому антикризові заходи повинні бути комплексними, орієнтованими на рішення як поточних, так і майбутніх проблем людини. Політики зобов'язані сформувати новий суспільний договір, з умовами якого погодиться більшість населення країни.

Ярослав Солтис,

директор з інституційних відносин,
радник правління банку *UniCredit Bank*,
екс-заступник Голови Національного банку України

Відновити функції національної валюти – основне завдання держави

Головними функціями грошей у кожній державі є забезпечення розрахунків, здійснення платежів та накопичення. Українська гривня не виконує жодної із названих функцій. Я не буду критикувати у цьому контексті Уряд чи Національний банк України, але говорити про неправильні дії, які призвели до краху системи, потрібно.

Центральний банк будь-якої країни не встановлює курс своєї валюти, оскільки не має на це права (так само, як Гідрометцентр не має права диктувати нам погоду, яка встановлюється природою). Курс кожної валюти формується на ринку, а центральний банк може лише впливати на цей процес, емітуючи або вилучаючи з обороту національну валюту. Нацбанк України встановлював курс (як завжди – нижче реального) до 1997 року, але потім ця практика була припинена. З приходом нового Голови Національного банку України вона знову відновилася, що призвело до валютних спекуляцій. Останнє стало можливим тому, що є певні особи і фірми, які мають доступ до купівлі валюти не за ринковим, а за так званім офіційним курсом НБУ. А потім придбані таким чином кошти перепродаються за реальним курсом, на чому заробляються великі прибутки. Подібні аморальні дії я вважаю мародерством.

Рефінансувати Нацбанк може тільки найкращі комерційні банки, тобто ті, які кредитують економіку, а ті банки, які вкрали гроші, потрібно ліквідувати протягом трьох днів, повернувши при цьому людям усі їх заощадження. Я знайомий із ліквідатором комерційних банків у США, якому було 73 роки. Він за все своє життя ліквідував 700 банків. Який був порядок ліквідації? Як тільки у банку зупинилися платежі, до нього приходять

ліквідатор і арештовує всі пасиви та активи. Процес ліквідації такого банку триває три дні. За цей період можна продати пасиви та активи за безцінь. Рефінансування ж мертвого банку можна порівняти із ін'єкцією дорогих ліків у протез. Уряд у жодному разі не повинен переймати на себе борги такого банку й ставити туди власного менеджера, бо в Уряді в принципі немає банкірів. Якщо є бажання і можливість спасти якісь банки, то гроші потрібно дати найкращому з них. А підтримуючи на плаву неієздатні структури, ми інфікуємо всю банківську систему.

Не менш важливою є проблема зовнішніх боргів України. Доводиться інколи чути інформацію, що наша держава винна \$100 млрд. Це не відповідає дійсності. Державний борг України становить \$29 млрд., а решту винні комерційні структури. Не справедливо, коли держава повинна відповідати за корпоративними боргами. Приміром, збанкрутував *Lehman Brothers Holdings, Inc.* – американський інвестиційний банк, раніше один із кращих у світі. Ця фінансова структура надавала нашій державі позику в сумі \$200 млн., яку ми повернули їй з дисконтом 70%. Оборот *Lehman Brothers Holdings, Inc.* тоді сягав \$6 трлн., а статутний фонд дорівнював \$36 млрд. Отже, держава свої борги повертає, але не виплачені позики комерційних, недержавних компаній – то їхні проблеми. Держава не повинна рефінансувати ті банки, які мають борги перед іноземними фінансовими структурами. А надаючи гроші за фіксованим курсом слабким банкам, НБУ розкрутив спекуляцію.

Гроші, які українське населення отримує у вигляді зарплат і доходів, повинні виконувати функцію збереження багатства. Потрібно агітувати й спонукати людей